

הארות בהגהות יעב"ץ ז"ל על התלמוד

מאת הרב אשר רוזנבוים

במסכת (ברכות ו') ואמר רב חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין...
*

בהגהות יעב"ץ: — נראה דלאו ברשעים משתעי, דהלא נביאי האמת יוכיחו. כוונתו: שהלא נביאי האמת בודאי שהיה אצלם יראת שמים ובכ"ז לא היו דבריהם נשמעין לרשעי הדור, אלא שדברי רב הונא נאמר לאנשים בינונים... בספרי „נתיבי אשר“ הסברתי דברי רב הונא עפ"י דרך המוסר, כי אנחנו רואים לפעמים, שרב או, מנהיג יושב במקומו ודומם ולא שומעים את קולו ודעתו בכל מקום. הסיבה היא: או משום שהוא מפקד לעצמו שע"י דבריו תקופח פרנסתו. או שחס על כבודו שלא יכבדו אותו. — אבל מי שיש לו „יראת-שמים“ אמיתית אינו מפקד משום דבר בבחינת „ומורא לא יעלה על ראשו“ לפיכך שומעין אותו בכל מקום ומקום כמו שעשו באמת נביאי האמת. וסרה בזה תמיהת היעב"ץ ז"ל.

★

(פסחים מ"ט) ותנא קמא זימנין דנפיק מיניה זרעה מעליא ואכיל ליה שנאמר: „יכין וצדיק ילבש“ (איוב כ"ז).

בהגהות יעב"ץ: שנאמר „יכין רשע וגו'“ נ"ב בכתוב איננו אך דרך התלמוד להוסיף ביאור, לפלא: על דבריו הק'. הלא שם מפורש מקודם „זה חלק אדם רשע — אם יצבר כעפר כסף וכחמר יכין מלבוש — „יכין וצדיק ילבש“.

★

(פסחים נ"ד). אין אדם יודע מה בלבו של חברו. בהגהות יעב"ץ: נ"ב הכוונה בעניניו — בעצמו, אבל בעניניו עם חברו „כמים הפנים לפנים“ רצונו בזה להדגיש שזה ברור שמה שהוא חושב לעשות לחברו אותו הדבר חברו מצדו חושב לעשות לו.

בספרי „בינת אשר“ כתבתי כעין זה לפרש את הפסוקים: (בראשית כ"ז) „וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך“. עד שוב אף אחיך ממך כלומר: רבקה אמרה ליעקב אבינו — סימן זה אמסור לך, שתשב אצל לבן אחי זמן רב כ"כ — עד שוב אף אחיך ממך זאת אומרת שיוסר הכעס אצלך ממה שיש לך עליו. — ואז ברור ובטוח שגם בלבו כבר נשקט הכעס והזעם עליך כמו שכתוב: „כמים הפנים לפנים“.

★

(פסחים קי"ג) ופרנס המתגאה על הצבור בחנם.
ברש"י — המתגאה על הצבור בחנם: נוהג עליהם שררה ואינו עומד עליהן בשעת דוחקו.

בהגהות יעב"ץ: נ"ב נ"ל דבכל גונא בחנם קרי ליה לפי שהגדולה בא לו מחמתם. כדאמרינן (ברכות ל"ב) כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל. לולא דבריהם הק' אפשר גם לפרש את כוונת מלת "בחנם" כפשוטו — שלא נמצא בו שום מעלות של יתרון על הצבור לא בתורה ולא בחכמה וכדומה. אלא שנבחר במקרה בהרמת ידים של המפלגה.

★

(פסחים קי"ד) ובית הלל אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום מפני שהיין גורם לקידוש שתאמר. בפירש"י שאם אין לו פת או יין אינו מקדש. בהגהות יעב"ץ: נ"ב נראה לי שאם אין לו פת או יין ויש לו שאר מאכלים מקדש עליהם. שהסעודה קרויה לחם בכל מקום וכל דבר שסועד לחמו הוא היכא דלא אפשר בפת והוא הדין להבדלה.

★

לפלא על דבריו הק' שכל הפוסקים לא הביאו לגמרי מציאות דין שכזה כגון לקדש על התבשיל או שאר דברים?
(יומא ע"ה) זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם (במדבר י"א) רב ושמואל חד אמר דגים וחד אמר עריות — ולמאן דאמר עריות הא כתיב נאכל לישנא מעליא נקט דכתיב: (משלי ל) „אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און”. בהגהות יעב"ץ: נ"ב בתורה נמי כתוב (בראשית ל"ט) „הלחם אשר הוא אוכל” אלא דהאי קרא באיסורא משתאי — פירוש לפירושו. כי הפסוק „הלחם אשר הוא אוכל” נאמר על אשתו המתרת לו, וכאן רוצה להביא פסוק על איסור עריות. לענ"ד אפשר לתרץ בפשטות כי הפסוק „הלחם אשר הוא אוכל” אפשר גם לפרש אותו כפשוטו „לחם ממש” — לפיכך מביא פסוק במשלי שמפורש על עריות. לפלא שהיעב"ץ מפרש כעין זה על דברי הגמ' (כתובות ס"ה) אלא למאן דאמר תשמיש מאי אוכלת לישנא מעליא כדכתיב: „אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און” כותב היעב"ץ: נ"ב הו"ל לאתויי קרא דאורייתא „הלחם אשר הוא אוכל” דקדים. אלא משום דהאי מפרש בהדיא...

★

(תענית כ"א) אמר ליה מוטב יבא מנה בן פרס אצל מנה בן מנה, ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס.
בהגהות יעב"ץ: מנה בן פרס. נ"ב נ"ל משום דעשיר הוה כדאמר ספ"ג דגיטין ואבוהי לאו עשיר משא"כ רב חסדא שהיה עשיר מופלג כנודע, אבל חלילה לר"ג שיקל בכבוד אביו ויחשוב עצמו ליותר חשוב ממנו זהו דבר שאין לו שחר אפילו בהמוניעם — לא יתכן כ"ש בתלמידי חכמים.
לפלא, שיצא לפרש פירוש אחר נגד שלשה ארזי-עולם רש"י, ר"ח, ובעלי התוספות ז"ל. שכולם מפרשים כפשוטו על עניני חכמה?

(כריתות כ"ג) אמר ליה ההיא בגסה וההיא בדקה.

בהנהות יעב"ץ: רש"י ד"ה בגסה. אכילה גסה שאכל — ולכאורה איכא לפרושי בגסה בבשר בהמה גסה. וכן בדקה בבשר בהמה דקה, שזה מתקיים וזה אינו מתקיים. וכך שמעתי מי שרצה לפרש כך, אבל זו טעות.

לפלא, שנעלם ממרן הגאון שפרוש זה מובא ברבנו גרשם מאור הגולה ז"ל, שכותב בזה"ל, ההיא בגסה בכזית חלב בבהמה גסה דחשיב חלבה והכא בבהמה דקה דלא חשיב ולית בה שוה פרוטה?.

(אבות דר' נתן פ"ט מ"ב) „והאיש משה ענו מאד” (במדבר י"ב) יכול שהיה ענו ולא נאה ומשובח ת"ל „ויפרוש את האהל על המשכן” (שמי"ת מ') מה משכן י' אמות אף משה י' אמות קומתו.

בהגהות הגאון יעב"ץ ז"ל: יכול שהיה עניו ולא נאה ומשובח נ"ב כלומר: ומחמת זה שלא היה נאה אלא מכוער לכן היה מוכרח להיות עניו.

בספרי „מעדני אשר” דף פ"א כתבתי על מאמרם ז"ל (נדרים ל"ח) אמר ר' יוחנן אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו וכולם ממשה וכו'. שהעניו האמיתי שהקב"ה משרה שכינתו עליו, הוא האיש שיש לו כל הסגולות וכל היתרונות במה להתגאות ובכל זאת מחזיק א"ע לעניו כמו משה רבנו שהיה גבור וחכם ועשיר. ובכ"ז כתוב עליו „והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה”. זה העניו האמיתי אשר עליו נאמר „ואת דכא ושפל רוח אשכון” אבל מי שאין לו שום דבר סגולה במה להתגאות זה לא נקרא עניו אלא שפל.

(מנחות ס"ה) דאמר ר' יוחנן אין מושיבים בסנהדרין אלא בעלי חכמה. בעלי מראה. בעלי קומה. בעלי זקנה. בעלי כשפים ויודעים שבעים לשון וכו'.

בפירש"י: בעלי כשפים, שאם יהא הגדון משביע את הסייף והאור שלא ישלוט בו, יעשו הן מכשפות וימיתוהו בכל מיתה שיוכלו.

הגאון האדיר ר' מאיר דן פלוצקי ז"ל מעירנו אוסטרוב מז' בעל „כלי חמדה” והחמדת ישראל עמד בשאלה על דברי רש"י הנ"ל: מנ"ל לרש"י זאת דעשה של „ובערת הרע מקרבך” דוחה את הלאו של עשיית כשוף ע"י הסנהדרין? דאע"ג דעשה דוחה לא תעשה מ"מ הא קי"ל דאין עשה דוחה לא תעשה שיש בה כרת, ומכ"ש לא תגשה שיש בה סקילה?

בחדושי הש"ס להגאון ר' ישעי' פיק ז"ל. מעורר שאלה אחרת: הלא אז צריכין לדון את הגדון בדין „סקילה” על חטא הכישוף שעשה?

בספרי „מגדני אשר” דף קכ"ח כתבתי לתרץ קושית הגאון: דבמקום שאדם עושה את הכשוף אך ורק בכדי להציל את עצמו ממות. כגון כאן, אין לו דין מיתה על הכשוף.